

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika, na osnovi člana V stav 4. Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini i člana 39. stav 1. Poslovnika o radu Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, na sjednici održanoj od 6. do 12. maja 2003. godine, donijela je

ODLUKU

I

Mjesto i ostaci graditeljske cjeline – Atik (Stara džamija ili Sultan Sulejmanova) džamije sa haremom i turbetom u Bijeljini proglašava se nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: nacionalni spomenik).

Nacionalni spomenik nalazi se na zemljištu označenom kao k.č. broj 3247, k.o. Bijeljina II, upisan u posjedovni list broj 3708, općina Bijeljina, Republika Srpska, Bosna i Hercegovina.

Na nacionalni spomenik primjenjuju se mjere zaštite i rehabilitacije utvrđene Zakonom o sprovođenju odluka Komisije za zaštitu nacionalnih spomenika ustanovljene u skladu sa Aneksom 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini ("Službeni glasnik Republike Srpske", broj 9/02).

II

Vlada Republike Srpske dužna je osigurati pravne, naučne, tehničke, administrativne i finansijske mjere za zaštitu, konzervaciju, rehabilitaciju i prezentaciju nacionalnog spomenika, uključujući i zaštitu fragmenata srušenog nacionalnog spomenika.

Vlada Republike Srpske dužna je osigurati sredstva za izradu i provedbu potrebne tehničke dokumentacije za rehabilitaciju nacionalnog spomenika.

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika (u daljnjem tekstu: Komisija) utvrdit će tehničke uvjete i osigurati finansijska sredstva za izradu i postavljanje informacione ploče sa osnovnim podacima o spomeniku i odluci o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom.

III

Vlada Republike Srpske dužna je posebno osigurati provedbu sljedećih mjera:

- objekat Atik (Stara džamija ili Sultan Sulejmanova) džamije sa haremom i turbetom u Bijeljini, bit će rehabilitirani na izvornoj lokaciji. Prilikom rehabilitacije bit će zadržani izvorni proporcijski odnosi i izvorni izgled objekta, sa identičnim horizontalnim i vertikalnim dimenzijama, u najvećoj mogućoj mjeri, a na osnovi dokumentacije o njenom izvornom obliku koja je sastavni dio ove odluke, uz mogućnost upotrebe novih materijala;

- sve dijelove i ulomke koji su pronađeni na lokalitetu Atik džamije prilikom arheoloških radova u martu 2003. godine, uključujući i značajne ulomke iz zidova i drugih dijelova džamije, potrebno je snimiti, istražiti, konzervirati, i na odgovarajući način prezentirati u Muzeju grada Bijeljine ili na prostoru graditeljske cjeline Atik džamije.

-za potrebe prezentacije ulomaka džamije i arheoloških nalaza sa prostora Atik džamije, kao i za potrebe prezentacije slojevitosti graditeljske cjeline moguće je interpolirati nadstrešnicu ili manji objekat. Maksimalna visina sljemena interpoliranog objekta može biti 3.60 m. Oblik i dimenzije objekta trebaju biti prilagođeni arhitekturi džamijskog objekta;

-svi ulomci džamije i stari temelji (sa simboličkim prikazima i natpisima) tretiraju se kao pokretno naslijeđe u sklopu graditeljske cjeline.

IV

Vlada Republike Srpske omogućit će provedbu odgovarajućih tehničkih uvjeta za čuvanje pokretnih dobara iz tačke I ove odluke (u daljnjem tekstu: pokretna dobra) i vršit će nadzor nad njihovom zaštitom.

Izlaganje i ostali vidovi prezentacije pokretnih dobara na području Bosne i Hercegovine vršit će se na osnovi uvjeta koje utvrdi ministarstvo nadležno za kulturu na nivou Republike Srpske.

V

Iznošenje pokretnih dobara iz Bosne i Hercegovine nije dopušteno.

Izuzetno od odredbe stava 1. ove tačke, dopušteno je privremeno iznošenje pokretnih dobara iz Bosne i Hercegovine, radi prezentacije ili konzervacije, ukoliko se utvrdi da konzervatorske radove nije moguće izvršiti u Bosni i Hercegovini.

Odobrenje za privremeno iznošenje pokretnih dobara iz Bosne i Hercegovine u smislu prethodnog stava daje Komisija, ukoliko nedvojbeno bude utvrđeno da to ni na koji način neće ugroziti pokretno dobro ili nacionalni spomenik. Komisija u svom rješenju o odobrenju privremenog iznošenja utvrđuje sve uvjete pod kojima se to iznošenje može izvesti, rok za povrat pokretnog dobra u Bosnu i Hercegovinu, kao i zaduženja pojedinih organa i institucija na osiguranju tih uvjeta i o tome obavještava Vladu Republike Srpske, nadležnu službu sigurnosti, carinsku službu Bosne i Hercegovine i javnost.

VI

Stavljaju se van snage svi provedbeni i razvojni prostorno - planski akti koji su u suprotnosti sa odredbama ove odluke.

VII

Svako, a posebno nadležni organi Republike Srpske, gradske i općinske službe suzdržat će se od poduzimanja bilo kakvih radnji koje mogu oštetiti nacionalni spomenik ili dovesti u pitanje njegovu zaštitu i rehabilitaciju.

VIII

Ova odluka dostavit će se Vladi Republike Srpske, ministarstvu nadležnom za prostorno uređenje i ministarstvu nadležnom za kulturu na nivou Republike Srpske, nadležnoj službi zaštite naslijeđa na nivou Republike Srpske, općinskom organu uprave nadležnom za poslove urbanizma i katastra, radi provedbe mjera utvrđenih u tač. II - VI ove odluke i nadležnom općinskom sudu radi upisa u zemljišne knjige.

IX

Sastavni dio ove odluke je obrazloženje sa pratećom dokumentacijom, koje je dostupno na uvid zainteresiranim osobama u prostorijama i na web stranici Komisije (<http://www.aneks8komisija.com.ba>).

X

Prema članu V, stav 4. Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, odluke Komisije su konačne.

XI

Ova odluka stupa na snagu danom donošenja i objavit će se u Službenom glasniku BiH» i «Službenom glasniku Republike Srpske».

Ovu odluku Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika donijela je u sljedećem sastavu: Zeynep Ahunbay, Amra Hadžimuhamedović, Dubravko Lovrenović, Ljiljana Ševo i Tina Wik.

Broj: 06-6-125/03-9
6. maja 2003.godine
Sarajevo

Predsjedavajuća Komisije
Amra Hadžimuhamedović

Obrazloženje

I - UVOD

Na osnovi Zakona o provedbi odluka Komisije za zaštitu nacionalnih spomenika uspostavljene prema Aneksu 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, član 2, stav 1, "nacionalni spomenik" je dobro koje je Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika proglasila nacionalnim spomenikom, u skladu sa članovima V i VI Aneksa 8, Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, kao i dobra upisana na Privremenu listu nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine («Službeni glasnik BiH», broj 33/02), sve dok Komisija ne donese konačnu odluku o njihovom statusu, a za što ne postoji vremensko ograničenje i bez obzira da li je za dotično dobro podnesen zahtjev.

Komisija je primila peticiju od strane Medžlisa Islamske zajednice Bijeljina za Atik džamiju u Bijeljini, dana 25. decembra 2002. godine, a 18. marta 2003. godine peticiju od strane Mjesne zajednice Stari grad i Centar općine Bijeljina za arheološko nalazište na temeljima Atik džamije u Bijeljini i pristupila provedbi postupka za proglašenje dobra nacionalnim spomenikom, u skladu sa članom V, Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini i članom 35. Poslovnika o radu Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika.

II – PRETHODNI POSTUPAK

U postupku koji prethodi donošenju konačne odluke o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom izvršen je uvid u:

- dokumentaciju o lokaciji imovine i sadašnjem vlasniku i korisniku dobra (prepis posjedovnog lista sa kopijom katastarskog plana),
- podatke o sadašnjem stanju i namjeni dobra, uključujući opis i fotografije, podatke o oštećenjima u toku rata, podatke o intervencijama na restauraciji i drugoj vrsti radova na dobru,
- historijsku, arhitektonsku i drugu dokumentarnu građu o dobru, koja je data u popisu korištenja dokumentacije u sklopu ove odluke.

Na osnovi uvida u prikupljenu dokumentaciju i stanje dobra, utvrđeno je sljedeće:

1. Podaci o lokalitetu

Lokacija

Atik (Stara džamija, Carska džamija ili Sultan Sulejmana Zakonodavca) džamija sa haremom i turbetom u Bijeljini bila je smještena u centru bijeljinske čaršije. Bila je izgrađena na zemljištu označenom kao k.č. broj 3247, k.o. Bijeljina II, upisana u posjedovni list broj 3708, vlasništvo Medžlisa Islamske zajednice u Bijeljini, Republika Srpska, Bosna i Hercegovina.

Historijski podaci

Bijeljina, koja se nalazi u centru Semberije, prvi put se spominje 1446. godine, a od 1634. godine je sjedište kadiluka. Atik džamija je najstarija džamija u Bijeljini. U svom imenu sadrži oznaku stare džamije, u narodu je poznata i kao Carska džamija, a u pisanim izvorima se spominje ime tadašnjeg vladara sultana

Sulejmana Veličanstvenog, poznatog i kao Zakonodavac. Džamija je sagrađena između 1520. i 1566. godine. U blizini džamije je bio sagrađen hamam, a oko džamije i hamama je bio iskopan jarak sa palisadama, odakle se čaršija u slučaju potrebe mogla braniti. Džamija je bila okružena prostranim grobljem, u koje su ukopavani znameniti Bijeljinci. U tursko-austrijskom ratu od 1716 do 1718. godine, Bijeljinci su, nemajući tvrđave, koristili džamiju kao odbrambeni bastion. Austrijanci su zauzeli Bijeljina i ostali tu sve do Beogradskog mira 1739. godine. Prema nekim izvorima džamija i hamam su tada bili teško oštećeni. Džamija je odmah nakon pada Bijeljine pretvorena u katoličku crkvu i sve od 1718. do 1739. godine Atik džamija je služila kao katolička crkva. Moguće je da je tada džamijska zgrada kvadratne osnove produljena u pravcu sjeverozapada. Beogradskim mirom Bijeljina je ponovo došla pod vlast Otomanskog carstva. Tada je obnovljena funkcija džamije i sagrađena je drvena munara. Godine 1893. je izgrađena nova munara, a 1912. godine je povišena za još 10 m i dodata je još jedna šerefa. Na ulazu u džamiju nalazio se natpis o njevoj obnovi 1893. godine. Na kamenoj ploči nad ulazom u džamiju bio je isklesan krupnim *neshi* pismom sljedeći tekst: "Ova časna Sultan Sulejmanova džamija obnovljena je 1311. godine."

Sve do početka II svjetskog rata postojalo je staro mezarje uz Atik džamiju, a kada su vlasti zabranile pokopavanje uz džamiju, dio nišana je prenesen na periferiju grada, a dio je utonuo. Na velikom dijelu mezarja nakon II svjetskog rata sagrađeni su novi objekti. Mnogi nišani su imali natpise, koji su uništeni ili zatrpani prilikom nivelacije džamijskog harema pred početak II svjetskog rata. Samo je nekoliko preostalo na južnoj strani džamije.

Nedaleko od Atik džamije u staroj čaršiji Bijeljine nalazilo se turbe binbaše Sadik-bega. U predanjima postoje dvije verzije o njemu. Prva kaže da je Sadik-beg poginuo negdje na Savi, da je otuda donesen u Bijeljina i pokopan na tom mjestu 1171. godine, poginuvši kao turski oficir braneći ulazak princa Eugena Savojskog sa austrijskom voskom. Druga verzija je da je nakon austrijskih razaranja imao velike zasluge za grad Bijeljina, popravivši ga i da mu je zbog toga podignuto turbe. Do 1826. godine turbe je bilo ograđeno samo askama, a onda je ozidano ciglom. Godine 1968. godine, s obzirom da je regulacionim planom bilo predviđeno njegovo rušenje, turbe je izmješteno u blizinu Atik džamije, 10 m sjeveroistočno od munare.

Objekat Atik džamija i turbe su u potpunosti srušeni 13. marta 1993. godine. Materijal je u cijelosti odnesen sa prostora džamijske cjeline. Na zahtjev Medžlisa Islamske zajednice Bijeljina organ Općine Bijeljina nadležan za poslove urbanizma izdao je odobrenje za rekonstrukciju džamijske cjeline. Projektnu dokumentaciju je izradila Građevinska organizacija "Rad" A.D. Bijeljina, a odgovorni projektant je Izić Mirsad, dipl. ing. arh.

Prilikom građevinskih radova na iskopu za temelje nove džamije pronađeni su ostaci temelja starog objekta. Tada su obustavljeni daljnji radovi na izgradnji objekta i oformljen je tim za arheološka istraživanja lokaliteta Atik džamije. Tim su sačinjavali arheolozi: mr. Mirko Babić, dr. Aleksandar Ratković, mr. Milan Đurđević, mr. Lidija Fekeža, Mirsad Sijarić. A konsultanti su bili prof. dr. Enver Imamović i prof. dr. Đorđe Janković. Izvršeni su svi potrebni terensko-istraživački radovi u roku od 15 dana, a završeni su 17. marta 2003. godine. U zapisniku arheološkog tima konstatirano je da na mjestu Atik džamije nisu pronađeni temelji nekog drugog objekta. U toku je izrada konačnog izvještaja o arheološkim radovima, kojim će biti detaljno opisani nalazi.

2. Opis spomenika

Arhitektura

Atik džamija je spadala među ljepše jednodostorne džamije u Bosni i Hercegovini. Unutrašnje dimenzije džamije iznosile su 11,5 x 21,5 m sa zidovima debljine 1,0 m. Visina objekta do strehe je bila 7,55 m, a visina munare 30,50 m. Pripadala je tipu jednodostornih džamija natkrivenih četvorovodnim krovom. Objekat je imao dva pojasa prozorskih otvora, bio je zidan dijelom blokovima od kamena pješčara, dijelom ćerpičem, a dijelom opekom tulom. Munara je zidana punom opekom. Fasada džamije je bila malterisana. Džamija je bila pokrivena četvorovodnim krovom, sa izvedenom klasičnom drvenom krovnom konstrukcijom tipa dvostruke vješaljke, a kao pokrov je korišten crijep. U tlocrtnoj dispoziciji je rješenje sa unutrašnjim jedinstvenim molitvenim prostorom sa galerijom mahfila, dispoziciono rješenje veoma često kod jednodostornih džamija pod četvorovodnim krovom. Tavanica je rađena kao drveni svod postavljen u smjeru sjeverozapad – jugoistok, slično unutarašnjem rješenju Magribija džamije u Sarajevu.

Džamija je bila centralna građevina, a prostor za molitvu je bio veoma prostran. Sofe su bile natkrivene jedinstvenim krovom koji je istovremeno pokrivaio središnji dio džamije. U osnovi džamije vidljivi su historijski slojevi. Prvobitna džamija je bila kvadratične osnove i vjerojatno imala otvorene sofe sa drvenim stupovima. Vjerojatno su pri pretvaranju džamije u crkvu sofe zatvorene, kako bi se dobio jedinstven prostor. Prednji zid kojim su sofe zatvorene zadržan je sve do rušenja džamije 1993. godine. Ulaz je bio na sjeverozapadnoj strani. Mahfilu se pristupalo iz ulaznog prostora sofa, preko zavojitog drvenog stepeništa, pozicioniranog uz unutrašnju stranu sjeveroistočnog zida desno od ulaznih vrata. Na toj istoj strani ispod mahfila su se nalazila vrata za munaru. Munara je bila smještena na jugozapadnoj strani objekta. U osnovi je bila osmougaona, a pri vrhu, iznad druge šerefe, je prelazila u krug. Završavala se alemom. Imala je dvije šerefe. To je bila prva džamija izgrađena sa takvom munarom u Bosni i Hercegovini. U centru munare su bile spiralne drvene stepenice koje su vodile do šerefe. U osovini džamije koja prolazi kroz mihrab, mahfil je imao polukružan istak za mujezina.

U enterijeru su se nalazili mihrab na jugoistočnoj strani i mimer na jugozapadnoj strani džamije. Mihrab je bio kameni, rađen u kamenu pješčaru, a mimer je bio drveni.

Prozorski otvori su bili postavljeni u dva niza na svakoj od fasada. Na sjeveroistočnoj fasadi bila su postavljena po tri prozora u dva niza, a na jugozapadnom zidu dva prozora u dva niza; na mihrabskom zidu dva su prozora bila u gornjem, a dva u donjem pojasu, dok su na ulaznoj fasadi, u gornjem pojasu, bila postavljena tri prozorska otvora, a u donjem pojasu dva prozora i portal. Prozorski otvori su bili pravougaoni.

3. Istraživački i konzervatorsko-restauratorski radovi

Atik džamija je bila jako oštećena 1716. godine. Austrijanci su je 1718. godine preuredili u crkvu.

Godine 1758./1759. godine objektu je vraćena izvorna namjena i napravljena je drvena munara.

Sljedeća adaptacija koja je bila 1893/1894. godine; sazidana je munara od cigle sa jednom šerefom, a 1912. godine munara je dozidana i napravljena je još jedna šerefa.

Godine 1962. Atik džamija je još jednom popravljana. Tada su uglavnom rađeni radovi na popravci fasade, i to malterisanje i bojenje fasade.

Zadnji arheološko-istraživački radovi su rađeni u martu 2003. godine. Ovo je njihov izvještaj:

“Kameni blokovi su najvećim dijelom rezani od mekog, vjerovatno majevičkog, kamena pješčara. Na mnogima od blokova vidjeli su se tragovi rezanja kamena kamenorezačkom pilom. Dva velika komada, u stvari, veliki stećci su bili od crvenog tvrdog krečnjaka, porijeklom iz okoline Zvornika. Najveći dio blokova od mekog pješčara je bio, više ili manje pažljivo oklesan u obliku kocke i kvadra, raznih veličina. Nekoliko komada je bilo u obliku stećaka, zatim u obliku spomenika sličnim stećcima, od kojih su neki bili i ukrašeni raznim motivima (spiralama, stiliziranim ljudskim likom). Nekoliko stećaka je također bilo ukrašeno motivom mača. Na 17 cijelih i fragmentiranih komada ustanovljeni su natpisi na ćirilichnom pismu. Dio iskopanog kamenog materijala je već bio prevežen u obližnju šljunkaru, dio je još ostao na terenu u trenutku početka arheoloških radova, a vrlo mali dio kamenih temelja je ostao na mjestu neiskopan.

Istraženo je područje temelja i unutar temelja džamije. Istovremeno je izvršeno čišćenje preostalih zidova. Uz zidove džamije i u njihovoj neposrednoj okolini pri ispitivanju temelja sa vanjske strane konstatirani su ukopi iz osmanskog perioda. Nekoliko grobova je imalo santrače, a ostali su imali samo sačuvane ili tokom dugog vremenskog perioda slomljene nišane. Svi nišani i njihovi dijelovi su bili od zelenog tufa, nekoliko nišana sa turbanom i fesom koji su bili izrađeni od druge vrste kamena. Ostalo je da se ispita na temelju analogija kojem vremenu su nišani pripadali. Pri čišćenju zidova i među odvezenim kamenjem iz temelja u šljunkaru, koji je temeljito pregledan nađeni su dijelovi oslikanih zidnih površina. Na terenu je bila Milica Kotur, konzervator Zavoda za zaštitu kulturnog naslijeđa Republike Srpske i dala je izvještaj o nalazima. Za sada nisu determinirani niti stil, niti vrijeme tih oslikanih dijelova, samo je sigurno da se radi o vegetabilnim motivima.”

Sadašnje stanje lokaliteta

Atik džamija je u potpunosti srušena 13. marta 1993. godine. Svi fragmenti su uklonjeni sa lokacije i odvezeni u nepoznatom pravcu. Prilikom arheoloških iskopavanja marta 2003. godine, arheolozi su naišli na temelje stare džamije, koji su bili od kamenih blokova različite veličine, neki od njih sa natpisima. Najveći broj nađenih kamenih blokova je izmješten u Muzej grada Bijeljine, gdje su u toku dodatna istraživanja.

III - ZAKLJUČAK

Primjenjujući Kriterije za donošenje odluka o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom, usvojene na IV sjednici Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika održanoj od 03. do 09. septembra 2002. godine, Komisija je donijela odluku kao u dispozitivu. Odluka je zasnovana na sljedećim kriterijima:

A) Vremensko određenje**B) Historijska vrijednost****E) Simbolička vrijednost**

- ii. Sakralna vrijednost,
- iii. Tradicionalna vrijednost,

F) Ambijentalna vrijednost

- ii. Značenje u strukturi i slici grada,
- iii. Objekat ili skupina objekata je dio cjeline ili područja

G) Izvornost

- v. Položaj i smještaj u prostoru
- vi. Duh i osjećanja

Sastavni dio ove odluke su:

- kopija katastarskog plana,
- z.k. izvadak, posjedovni list,
- fotodokumentacija,
- grafički prilozi.

Korištena literatura:

1953. Kreševljaković, Hamdija, *Stari gradovi*, Naše starine, br. I, Sarajevo, 1953, str. 14.
1998. Mujezinović, Mehmed, *Islamska epigrafika u BiH*, knjiga II, Sarajevo 1998, str. 156.

Nosilac istraživanja i izrade Prijedloga odluke:

*Alisa Marjanović, diplomirani inženjer arhitekture,
saradnik za spomenike graditeljskog naslijeđa
u Komisiji za očuvanje nacionalnih spomenika*